

PAPER DETAILS

TITLE: YÜKSEK ÖĞRETİM PLANLAMASI

AUTHORS: Mahmut ADEM

PAGES: 335-350

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/805443>

YÜKSEK ÖĞRETİM PLANLAMASI

Doç. Dr. Mahmut ÂDEM*

Yürürlükteki 1750 sayılı Üniversiteler Yasasını değiştirme girişimleri, 1975-1976 öğretim yılından itibaren giderek yoğunlaşan öğrenci kavgaları, boykotları, işgalleri, vb. gelişmeler, kökleri 1960'lara değin uzanan yükseköğretim bunalımının güncelliğini giderek arttırmakta, kamuoyunun ilgisini çekmeye devam etmektedir.

Ancak bugüne değin geniş kapsamlı olduğu denli de karmaşık olan yükseköğretim sorunları konusunda yeterince bilimsel araştırma yapılmamıştır, yapılması zorunludur. Bu yazı çerçevesinde yükseköğretimin çözüme kavuşturulması gereken başlıca sorunlarına değinilecektir.

TÜRK YÜKSEK ÖĞRETİMİNİN ÇAĞDAŞLAŞMA GEREKSİNMESİ

1933 yılında İstanbul Darülfünunu çağdaş anlamda İstanbul Üniversitesi olarak yeniden düzenlenirken Alman Üniversitesi model alınmıştı. O zamanki klasik Alman Üniversitesini, 19. yüzyılda Berlin Üniversitesinin kurucusu büyük reformcu Humbolt şöyle tanımlamıştır: "Üniversite, yarar gözetmeyen kültür ve araştırma yeridir. Profesör; devlet, ekonomi ve toplumun istemlerine göre salt bir özgürlüğe sahiptir. Aynı biçimde öğrenci de, profesöre ve üniversiteye göre salt bir özgürlüğe sahiptir. Beğendiği kurum ve dersleri seçer ve istediği zaman sınavlara girer."¹

Gerek öğrencilerin; gerek çok büyük bir hızla gelişen Alman toplumunun gereksinmelerini karşılayamayan bu eskimiş Üniversite 1960'larda kendiliğinden çökmüştür. Ama yine de eski düzenin hayranları yok değildir. Örneğin Cologne Üniversitesi Rektörü Prof. Issehard

¹ *Le Monde*, 5 Mars 1974.

* Eğitim Ekonomisi ve Planlaması Öğretim Üyesi

bunlardan biridir ve üniversitenin amacını şöyle tanımlamaktadır: "Amacımız, üniversitenin temel işlevini, öğretim ve araştırma özgürlüğünü korumaktır"².

Buna karşılık çağcıl üniversite türünü benimseyen ve mesleki ve teknik bir yüksek öğretim kurumu olan "Fachhochschule" nin rektörü Prof. Matthee ise Üniversitenin amacını şöyle tanımlamıştır. "Enstitümüzün saptadığı amaç, uygulamaya dönük ve daha sonraki mesleklerinde öğrencilerin sorumluluklar yüklenmelerini sağlayabilecek sağlam bir eğitim vermektir. Araştırma, mesleki yaşamla sıkı sıkıya ilişkilidir."³

Daha ayrıntılı bir biçimde Prof. Onushkin klasik ve çağdaş üniversitelerin temel özelliklerini aşağıdaki gibi özetlemiştir⁴:

1. Klasik Üniversitenin Temel Özellikleri

a. Eski gelenekler üniversitenin yaşantı ve gelişmesinde çok etkilidir. Çoğu kez, bu süredurumlarının (ataletlerinin) temel nedenidir.

b. Üniversitelerde ya da onları planlamakla yetkili organlarında "gelişme" sözcüğünden, nitel değişikliklerden çok, nicel bir artış anlaşılmaktadır.

c. Genel olarak üniversitenin çeşitli işlevlerinin, çok hızlı değişen çevreye uyumunu sağlamak için bilerek pek az çaba harcanılmıştır.

d. Üniversiteler ve siyasal iktidarlar üniversitelerin iç değişmelerine, özellikle öğrencilere ve davranışlarına gereken önemi vermemektedirler.

e. Ne ulusal, ne de kurumlar düzeyinde çok yönlü ciddi bir üniversite planlaması yapılmamıştır.

2. Çağdaş Üniversitenin Temel Özellikleri

a. Öğrenimin içeriği ve yöntemi, öğretim programı ve yetiştirme düzeni en son yapılan araştırmaların ışığında sürekli olarak yenilenen bir öğretim sürecine sahip olmak.

b. Birbirini tamamlayan ve zenginleştiren öğretim ve araştırma programları arasında uyum sağlamak. Bu yolla gerçekten üniversitede çok yararlı bir hava yaratılabilir. Öğrenciler yeni bilgiler kazanmaya ve

² Aynı.

³ Aynı

⁴ Mahmut Âdem, *Üniversitelerin Planlama ve Ekonomik Sorunları*, A. Ü. S. B. F. Dergisi, cilt XXVII, sayı 3, Ankara, 1973.

uygulamaya özendirilebilirler. Yaşamları boyunca uygulamaya dönük olmalarını sağlayabilecek bilgiler öğretmek olanaksız olduğundan, öğrencilerin kendi olanaklarıyla bilgilerini yenilemenin kurallarını üniversitede yaparak öğrenmeleri çok önemlidir.

c. Bilimsel araştırma alanında uluslararası ölçünlere uygun çalışmalar yapmak. Bu konuda, çeşitli bilim dalları arasında uyum sağlamak özellikle bilimlararası niteliği olan araştırmalar yapmak.

d. Öteki işlevleri yanında, eğitim düzenini geliştirmek ve araştırmalar yapmak amacıyla yüksek nitelikli uzman yetiştirmek.

e. Ekonomik kalkınmaya dolaysız katkısı olacak çeşitli dallardaki uzmanların niteliklerini geliştirmek ve bilgilerini tazelemek amacıyla belli bir işlevi benimsemek ve gerçekleştirmek için çaba göstermek.

f. Yüksek öğretimi de içine alan tüm eğitim düzeninin öğretim yöntemi, donatım ve ders kitaplarının hazırlanışında belli bir işlevi benimsemek ve yapmak.

g. Öğretim süreci ve araştırma arasındaki uyumu sağlamak ve sürdürmek amacıyla, bu çalışmaları kısa, orta ve uzun dönemli olarak planlamak.

h. Eğitim dizgesinin her düzeyinde öğretmenlerin yetişmeleri için belli bir görevi benimsemek ve bilgileri yenileme kurs ve seminerleri düzenlemek.

Eğer bugün Türk yüksek öğretimi, özellikle üniversitelerin çoğu kendilerini yenileyememiş, çağdaşlaşamamışsa, bunun nedenlerinden biri üniversitelerin bu yönde yeterince çaba harcamamalarıdır. Çünkü en yüksek düzeyde bilimsel kurumlar olan üniversitelerimiz, ülkemizin birçok sorunlarına değgin araştırmalar yapmalarına karşın, kendi öz sorunları konusunda yeterince araştırma yapmamışlardır.

Öte yandan siyasal iktidar da, üniversite sorunlarına gereken önemi vermemekte, üniversitelerde ve öğrenci yurtlarında anarşiyi önleyememekte, önlemek için gerekli çabayı göstermemektedir. Ayrıca, 1765 sayılı Üniversite Personel Kanunu, doktoradan sonra iki yılda doçent olabilen söz gelişi İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri ile doktora-dan sonra en erken dört yıl sonra doçentlik için başvurma hakkına sahip olan üniversite doçentlerine aynı ücretin ödenmesini kabul etmekle bir çeşit eşitsizlik getirmiştir.

1975 malî yılı bütçe kanunu ile tüm yüksek öğretim için 4,5 milyar liralık bir ödenek ayrılmıştır. Bu da, öğrenci başına yıllık ortalama

17.169 liralık bir harcama izni anlamına gelmektedir. Buradan MC iktidarının yüksek öğretim kuruluşlarında öğretim ve can güvenliğini sağlayamaması sonucu, ülkemizin uğradığı maddî zarar kolayca hesaplanabilir. Örneğin Hacettepe Üniversitesi 9 ocak 1 Mart arası 51 gün, İstanbul Üniversitesi 13 Ocak 1 Mart arası 47 gün, Ankara Üniversitesi 14 Ocak 1 Mart arası 46 gün, İstanbul Teknik Üniversitesi 13 Ocak 8 Mart arası 51 gün öğretimi tatil etmişlerdir. Anılan üniversitelerin günlük ortalama giderleri esas alınacak olursa, öğretime kapalı oldukları sürede toplam masrafların aşağıdaki gibi olduğu ortaya çıkar:

İstanbul Üniversitesi	:	2.437.836 x 47	114.578.292
Ankara Üniversitesi	:	2.000.000 x 46	92.000.000
Hacettepe Üniversitesi	:	1.724.807 x 51	87.914.157
İst. Teknik Üniversitesi	:	961.400 x 51	49.031.400
Toplam	:		343.523.849 (x)

1975-76 yılının büyük bir bölümü, öğretime kapalı olan üniversitelerde öğretim üyeleri ve yardımcıları tam kadro olarak görevleri başında kalmışlar, araştırma çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Ama üniversitelerin birinci görevi öğretimdir, bunun temel hedefi de öğrencilerin eğitimi, başka bir deyişle mesleksi yaşamlarına gerekli bilgi ve beceriyi kazanarak hazırlanmalarıdır. Bu açıdan ve anılan üniversiteler dışındaki birçok yüksek öğretim kurumlarında öğretimin aksaması sonucu, yaklaşık bir milyar liralık bir kamu fonu israf edilmiştir.

İleri Batı ülkelerinde öğretmen, yönetici ve öteki görevliler ile eğitim kesimi bir günlük genel greve gittiği zaman yer yerinden oynar, gazeteler manşet atar, öğrenci velileri, öğrenci dernekleri ve çeşitli kamu kuruluşları harekete geçer, parlamentolarda genel görüşmeler açılır...

Kalkınma atılımı içinde bulunan Türkiye'de yüzlerce milyon liraya mal olan üniversiteler aylarca temel görevi olan öğretimi yapamaz duruma düşürülmüştür. Siyasal iktidar hiçbir önlem almamaktadır. Üniversitelerin yönetim organları hala harekete geçmemekte, basın hemen hemen tümüyle büyük bir suskunluk içinde beklemektedir. Parlamento sorunun çeşitli yönlerini tartışma konusu bile yapmamaktadır. Demokratik kuruluşlar hiç bir ciddî kuşku duymaz görünmektedir.

* Öğretim yılı içinde daha pek çok günler üniversiteler öğretime kapalı olduğundan, yarıyıl dinlenme tatili olan Şubat ayı da toplama dahil edilmiştir.

YÜKSEK ÖĞRETİM SORUNLARINI İNCELEMENİN AMACI

Yüksek öğretim sorunlarını incelemenin amacı şöylece özetlenebilir:

1. Bugünkü öğrenci sayısı, nüfus artışı, ekonomik ve toplumsal kalkınma sonucu olarak artacak yüksek öğrenim istemi ışığında, ülkemizin Avrupa Ekonomik Topluluğuna tam üye olarak katılacağı 1995'lerde yüksek öğretimin dengeli bir biçimde gelişmesini sağlayacak en iyi yöntemi bulmak ve en uygun çözüm yolunu önermektir. Bunun için önce aşağıdaki konular sırasıyla incelenmeli ve bunların ışığında bazı öneriler yapılmalıdır. Böylece yüksek öğretim kurumlarının verimli bir biçimde işletilmesi ve geliştirilmesi konusunda karar organlarına en iyi yol gösterilebilecektir.

a. Sürekli ve yetişkinler eğitimi dahil tüm öğrencilerin eğitim ve kültür gereksinimleri saptanmalıdır.

b. Temel eğitim ve orta öğretimde beklenen gelişmeler de dikkate alınarak, toplumsal ve ekonomik etmenlerden etkilendiği ölçüde, yüksek öğretim öğrencilerinin bilim dalı itibarıyla yeğleme ve istekleri belirlenmelidir.

c. Çeşitli eğitim kuruluşlarının gelişen yeni programlarıyla, kamu kesiminin olduğu denli hizmet ve özel kesimlerin bu yeni uzmanlık alanlarında yetişecek yüksek nitelikli insangücü gereksinimleri saptanmalıdır. Söz gelişi gelecek on yıl içinde Türkiye'nin tüm olarak ne miktar bilgi sayar programcısına gereksinme duyacağı araştırılmalıdır.

d. Eldeki yüksek öğretim kurumları, bugünkü ve gelecekteki eğitim istemi konusundaki olanaklar dikkate alınarak, tüm olarak ülkemizin ve başlıca metropol bölgelerimizin gereksinmelerinin zorunlu kılacağı eğitim kurumlarının türü, niteliği ve bunların toplumsal ve ekonomik kalkınmayı ne ölçüde etkileyeceği araştırılmalıdır.

e. Tüm yüksek öğretim öğrencilerine götürülmesi gereken söz gelişi öğrenci sağlık sigortası, spor ve kültür faaliyetleri, burs ve kredi, yurt ve öğrenci lokantaları, ortak üniversite kütüphaneleri, boş zamanı değerlendirme faaliyetleri vb. hizmetler saptanmalı ve ulusal düzeyde yeniden düzenlenmelidir.

f. Yüksek öğretim gelişmesinin daha verimli bir biçimde yönetilmesinin zorunlu kılacağı çeşitli örgüt ve kurumlar arasında işbirliği ve görev dağılımı yeniden düzenlenmelidir.

g. Bir yüksek öğretim kurumundan ötekine geçişlerde, kalkınma planlarında da değinilen dar boğazlar kaldırılmalıdır. Örneğin, bir tıp fakültesinin ilk iki yıllık temel öğrenimini başarıyla tamamlayan ve sonradan karar değiştirerek diş hekimi ya da eczacı olmak isteyen bir öğrenci için ... “sil baştan” düzeni yerine yatay ve dikey geçiş olanakları sağlanmalıdır.

h. Herkese denk koşullarla denk öğrenim olanakları vermek olması gereken ulaşılacak hedef dikkate alınarak, Türk yüksek öğretim harcamaları, ödenek ayrılmasında izlenen yöntem, uygulanan ölçütler ve finansman biçimleri incelenmelidir. Çünkü son yıllarda öteki bazı ülkelerde olduğu gibi⁵ ülkemizde de yüksek öğretim kurumları çok büyük parasal kaynak tüketicisi olmuştur. Kamu eğitiminin genel ekonomisi ve yüksek öğretimin de kamu harcamaları ve kamu eğitimi harcamaları içindeki yeri çizelgede olduğu gibidir.

Öyleyse yüksek öğretimin tümü için değil, kurumların her biri ve başlıca işlevlerine göre -ki 1973 malî yılından beri uygulanmaya başlayan program bütçenin de temel ilkesi bunu gerektirir - gerekli parasal kaynaklar nasıl ayrılıyor, hangi ölçüte göre ayrılıyor vb. sorunlar açıklığa kavuşturulmalıdır. Aksi taktirde bugünkü düzende olduğu gibi ülkemize en pahalıya mal olan söz gelişi Hacettepe Üniversitesinde oransal olarak en az öğrencinin öğrenim görme durumu sürdürülür. Oysa başka ülkelerde, özellikle üniversiteleri çok iyi planlanmış olan İngiltere’de kesin ölçütler saptanmıştır ve uygulanmaktadır. Bir OCDE yayınında bu ölçüt şöyle tanımlanmıştır.

“İlk kuruluş yılları hariç tutulursa, bölümlere yeni personel kadrosu verilme izni tamamiyle öğretim üyesi / öğrenci oranı temel alınarak hesaplanmıştır. Her yıl yeniden gözden geçirilmekte olan bu hesaplar, bölümlerin gelişmesinin temel taşı oluşturmaktadır. Böylece nedeni ne olursa olsun daha fazla öğretim personeli isteyen bölümlerin öğrenci sayısını artırması zorunlu olmaktadır. Bu nokta, ileride öğrenci artışı istenirken de dikkate alınabilir. Öte yandan, Üniversite Senatosu ya da başka bir yetkili organ tarafından da üniversitenin başlangıçta saptanan yapı ve amaçlarının köklü bir biçimde değiştirilmemesi için de bu nokta çok önemlidir. Böyle bir politika izlenmesinin amacı, bir ölçüde öğrencilerin serbestçe bölüm seçmesinin ve bu seçim üzerinde bölümün etkisinin ve istatistiksel hesapların sonucu olmasıdır.”⁶

⁵ M. G. Simpson, *Planification du Développement des Universités* - Université de Lancaster, OCDE, Paris, 1972, s. 9.

⁶ OCDE, *aym.*, s. 26.

ÇİZELGE

Eğitim ve Yüksek Öğretim Harcamalarının Evrimi

Yıl	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
	Toplam ka- mu eğitim harcamaları/ GSMH.(fak- tör fiyatla- rıyla)	Toplam ka- mu eğitim harcamaları/ Toplam ka- mu eğitim harcama- ları	Toplam ka- mu eğitim harcamaları/ Toplam ka- mu eğitim harcama- ları	Toplam res- mi yüksek öğretim har- camaları / Toplam ka- mu eğitim harcamaları	Toplam res- mi cari yük- sek öğretim har- camaları / Toplam ka- mu cari eği- tim harcamaları	Toplam res- mi yüksek öğretim har- camaları / Toplam ka- mu harca- maları	Üniversite dışındaki yük- sek öğretim harcamaları/ Toplam ka- mu yüksek öğretim har- camaları	Üniversite harcamaları/ toplam resmi yüksek ögre- tim harcamaları	Burs, kredi yurtlar vb. öğrenci har- camaları / Toplam kamu yük- sek öğretim harcamaları
1960	2.47	2.60	17.0	21.9	18.8	3.72	21.4	72.2	6.4
1961	3.24	3.42	18.7	18.8	18.0	3.52	20.6	73.4	7.0
1962	3.24	3.42	17.7	26.6	19.6	3.82	22.0	71.9	6.1
1963	3.85	4.03	20.0	22.9	18.2	4.57	24.7	64.7	11.3
1964	3.92	4.14	18.8	24.3	21.3	4.57	29.2	63.0	7.0
1965	4.10	4.34	20.5	22.5	20.7	4.65	29.0	62.0	9.0
1966	3.70	3.91	19.2	25.5	22.7	4.90	30.6	61.2	8.2
1967	3.56	3.75	19.6	26.2	23.3	5.14	29.7	59.8	10.5
1968	3.70	3.91	20.1	29.1	26.2	5.84	32.1	60.4	7.5
1969	3.52	3.72	17.9	36.6	29.8	6.55	30.0	62.8	7.2

Kaynak: Mahmut Âdem Ayri, s. 934.

Bu tür araştırmalar, yüksek öğretim planlama hazırlık çalışmalarının da temel taşı oluşturmaktadır. Ayrıca öğrencilerin bilim dalları itibarıyla dağılımı, ülkemiz ekonomisinin nitelikli insangücü gereksinmelerine göre saptanması, öğretim personeli ve öteki eğitsel yatırımların da buna uygun olarak yapılması, bu kesimin dengeli bir biçimde gelişmesini sağlayacaktır. Yani alınacak kararların maliyet ve sonuçları tanımlanacaktır. Bu yöntem kaynakların ayrılmasında keyfi ya da siyasal çıkarlar düşünülerek karar verilmesini etkili bir biçimde önleyecek ve genel olarak düzenin etkililiğinin artırılmasına yardımcı edecektir.

1. İlgililere tartışma olanağı vermek ve kamu oyunun çeşitli yüksek öğretim sorunlarını daha yakından tanımasını ve daha fazla ilgi duymasını sağlamak amacıyla, yüksek öğretim konusunda yapılan ve yapılması kararlaştırılan tüm araştırma konuları ve sonuçları her çeşit yayın organlarından yararlanılarak yayımlanmalıdır.

2. Böyle bir çalışmada temel amaç, toplumsal yaşantımızın en önemli kesimlerinden biri olan yüksek öğretim sorunlarına mümkün olduğu ölçüde yurttaşlarımızın çoğunun ilgisini çekmek ve toplumumuzda yüksek öğretimin etki ve önemini açıkça belirtmek olmalıdır. Bu yolla varılacak sonuçta da, büyük çoğunluğun dileği dile getirilmiş olacaktır.

3. Eğitimin de dahil olduğu hizmet kesimi birçok ekonomik faaliyetleri kapsamaktadır. Bu faaliyetler başlıca iki kümede incelenebilir. Özel hizmet kesimi ve kamu hizmet kesimi. *Özel hizmet kesiminin büyük sanayileri* arasında bankalar, satış mağazaları, sigortalar vb. sayılabilir. Kamu hizmet kesimi de giderleri genel bütçeden karşılanan ve kazanç amacı olmayan eğitim, sağlık vb. *sanayilerden* oluşur. 1960'lardan beri ülkemizde, kamu hizmet kesimi, bu arada eğitim, özellikle yüksek öğretim harcamalarında kaydedilen artışın, GSMH artışından daha hızlı olduğu anlaşılmıştır.⁷ Gelecek on yıllık dönemde de bu eğilimin sürdürüleceği beklenmektedir. Öyleyse şu sorular akla gelebilir: Türkiye yüksek öğretimine ayırdığı bu malî yükün artışına ne zamana dek katlanabilecektir? Bu kesime ayrılan parasal kaynaklar etkili bir biçimde kullanılıyor mu? Ve yapılan yatırımlar ne ölçüde verimlidir? Bu sorulara yanıt aramak amacıyla yüksek öğretimde maliyet/yarar çözümlemesi eldeki ve gelecekte gereksinme duyulacak nitelikli ya da yüksek nitelikli insangücü ve bunları yetiştirme programları vb. konularda özel araştırmalar yapılmalıdır.

⁷ Mahmut Âdem, *Les Aspects Economiques de l'Enseignement Supérieur en Turquie*, 1960-1969, EPHE (Sarbonne) Paris, Avril, 1971, Doktora tezi, (teksir),

4. Yüksek öğretimde öğrenci sayısı ve bu kesime ayrılan harcamalarda görülen hızlı artışa paralel olarak, hükümetlerin bu düzey öğretim üzerindeki etkileri de, özellikle planlı kalkınma döneminde giderek artmıştır. Ülkemizin gereksinme duyduğu alanlarda nitelikli insangücü yetiştiren yeni üniversite ve yüksek okulların açılması, tıp bilimleri ağırlıklı Hacettepe Üniversitesi, İstanbul Üniversitesine bağlı ikinci Tıp, Kimya, İşletmecilik, Veteriner fakülteleri, Ankara Üniversitesine bağlı Diyarbakır'da bir Tıp, Adana'da Ziraat, Elazığ'da Veteriner ve Ankara'da Diş Hekimliği fakültelerinin açılması, Devlet Planlama Teşkilâtı tarafından gerekli yatırım ödenekleri ayrılmasıyla desteklenmiştir. Buna karşılık, Ege Üniversitesi Senatosunca bir Sosyal Bilimler ve bir de Hukuk fakültesi açılması önerisi birkaç yıl DPT tarafından bekletilmiştir.*

Bununla birlikte, geçtiğimiz oniki yıllık planlı kalkınma döneminde, yüksek öğretim planlaması yeterince bütünlük kazanamamış, dolayısıyla daha önce de değinildiği gibi, gelişme dengesiz olmuştur.

5. Öte yandan, yüksek öğretim konusunda yapılacak araştırmadan karar organları, planlama uzmanları ve araştırmacıların yararlanmaları için istatistiksel verilerin yetersiz olduğu, bazen çeşitli sorunlu kurumlarda dağınık bir biçimde bulunduğu anlaşılmıştır. Örneğin, bir Devlet İstatistik Enstitüsü yayınından, "1969-1970 öğretim yılı İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinin öğrenci sayısına ilişkin bilgiler sağlanamamıştır." denilmektedir.⁸

Bu tür araştırmalar, sorumluların her kurumda bir bilgi toplama biriminin ya da ulusal düzeyde bir "Bilgi Bankası"nın kurulması konusuna daha ciddi olarak eğilmelerini sağlayacaktır.

YÜKSEK ÖĞRETİM SORUNLARINI İNCELEMENİN ÖNEMİ

Günümüzde toplumsal evrime ve yüksek öğretime yöneltilen eleştirilerde genel bir benzerlik gözlenmektedir: "Toplum günden güne daha da bürokratlaşıyor.", "Sanayileşme ile birlikte insanlar arasındaki insancıl ilişkiler giderek tenselleşiyor (maddileşiyor)." Belki biraz da değişik olarak, hemen hemen aynı eleştiriler eğitime de yöneltilmektedir: "Eğitim paraya dayanıyor." "Eğitim toplumdaki bazı ayrıca-

* Sözü edilen Sosyal Bilimler Fakültesi 1976-1977 öğretim yılında hizmete açılmıştır.

⁸ DİE, *Milli Eğitim Hareketleri*, 1942-1970, Yayın No: 676 Ankara 1973, s. 69.

lığı olanların (imtiyazlıların) hizmetindedir” vb. Bu tür eleştirilerdeki paralellik hiç şaşırtıcı olmamalıdır. Çünkü eğitim ve toplum birbirine sıkı bir biçimde bağlıdır. Pek çok ciddi reform girişimlerinde, toplumsal reformun başlıca hatta tek aracı olarak eğitim alınmaktadır. Birçok yönleri ile eğitim düzeni, toplumun imgesini yansıtan bir “ayna” olduğuna göre, böyle düşünülmesi doğaldır. Bu imge toplumun tüm tutarsızlıklarını da gözler önüne sermektedir: Gereksiz olduğu ölçüde yıkıcı olan ve birbirimizi karşılıklı olarak zıt kutuplara iten yarışma, oluşunun hiçbir nedeni bulunmayan kurulu toplumsal ve eğitsel aşama (hiyerarşi) düzeni, kaynakların ve ayrıcalıkların toplumsal adalete ters olarak dağılışı, yakınılan bürokrasi ve herşeye karşın ona boyun eğilmesi, eğitim düzenimizdeki toplumsal ve ekonomik kökenli adaletsizlikler vb. Günlük yaşantımızda topluma, eğitim düzenine, gençliğe yöneltilen eleştirilerin bir türlü sonu gelmiyor. Çoğu zaman yaşlılar gençleri ya da gençler yaşlıları ve kurulu düzeni eleştiriyorlar.

Bununla birlikte, bundan eğitimde köklü reformlar yapılarak adaletsizliklere ve toplumsal eşitsizliklere çözüm yolu bulunamaz sonucu çıkarılamaz. Gerçekten çok önemli kültürel bir kurum olan eğitim, uygarlığın öteki büyük dizgeleri arasında en başta gelmektedir. Ancak düzenin temel taşı olan bir kısım moral değerleri, gelenekler ve bilgiler en geniş anlamda anlaşılan eğitim yoluya kuşaktan kuşağa iletilmektedir. Anılan bu bilgiler bir inak (dogma) olarak değil, günümüzün değerleri ışığında incelendikten sonra toplumun gereksinmelerine göre sürekli olarak değiştirilerek yeni kuşaklara öğretilmektedir. Bu değişiklikler süresince yeni tekniklerin bulunması ve bilgilerin genişletilmesi de sürdürülmektedir.

Günümüz uygarlığında, eldeki bilgilere yenilerinin eklenmesi bunların yeni kuşaklara aktarılması ile geleneksel değerlerin aktarılması aynı eğitsel kurumlarda olmaktadır.

Gerçekten eğitim, toplumdan ne çok geri ne de çok ileri olamaz. Prof. Jean Fourastie “geri kalmış bir ülke eğitimde de geri kalmış bir ülkedir.”⁹ demiştir. Çünkü eğitim düzeninin temel işlevi, yurttaşların topluma uyumunu sağlamak ve onları bu toplumda yaşamaya ve çalışmaya hazırlamaktır. Eğitim düzeni daha insancıllaştırılmalıdır. Bu da üç yoldan sağlanabilir.

1. Binalar, öğretim programları, eğitbilimsel yöntemler, sınavlar yani yüksek öğretim düzeninin bütün yönleri, öğrencilerin ilerdeki görevlerinin, çeşitli kuruluşların ya da mesleğin çıkarına değil, öğrenciye

⁹ *Population*, Paris, Avril-Juin, s. 226.

hizmet etme hedefine yöneltilmelidir. Söz gelişi, sınavlar ve öğrenime kabul koşulları, öğrenciyi kendi yeteneklerinin bilincine erdirecek ve öğrenimini kolaylaştıracak yollar olarak anlaşılmalıdır. Bu da, çağdaş yüksek öğretim felsefesinin, her tür ve düzeydeki eğitimin demokratlaştırılmasını temel hedef almasıyla mümkün olabilir.

2. Eğer bir eğitim düzeninin temel hedefi birey olursa, bu, ancak kendisine en uygun eğitimi seçmek olanak ve sorumluluğu verilmekle sağlanabilir. Öyleyse bireyin yalnız yüksek öğretime kabul edilmesi -ki ülkemizde gençlerin büyük çoğunluğu edilmiyor- ile yetinilemez. Öğretime paralel olarak birey, hizmet öncesi eğitimini de okul ya da Fakültesinden ayrılmadan görmelidir. Okul sonrası içinde yaşayacağı toplumla bütünleşecek biçimde kendini yetiştirmelidir. Öğretim görmek ya da diploma almaya hak kazanmaktan başka, bireyin çeşitli mesleki sorunlarına çözüm yolu bulabilmesi için kendisine tinsel (manen) ve tensel yardım edilmelidir.

3. Sürekli eğitim ilkelerine göre her yurttaş yalnız liseden sonra birkaç yıl değil, yaşamı boyunca eğitim hizmetlerinden yararlanabilmelidir. Temel amacı bireyin yetişmesi olan eğitim, hiçbir zaman bazı yaş kümelerine özgü bir ayrıcalık olamaz.

En geniş anlamda eğitim kavramının tanımı gereği, eğitim hizmetleri yaşları ne olursa olsun bütün yurttaşlara açık tutulmalı, herkesin yeteneklerine göre bu hizmetten denk koşullar altında yararlanması sağlanmalıdır. Toplumsal adalet de bunu emreder.

Yurttaş yaşam ve işe hazırlamayı hedef alan bir yüksek öğretim düzeni, bunu ancak birkaç aşamada gerçekleştirebilir: İlk eğitim genel ve geleneksel hedefleri gelmektedir: Bilgileri yeni kuşaklara öğretmek, yenilerini bulmak, öğrencilerin eleştiri, düşünme vb. yeteneklerini geliştirmek vb. İkinci olarak meslekî yetiştirmeye yönelik bir eğitim vererek gençleri iş yaşamına hazırlamak. Ancak bu genel hedefler, bazı temel ilkelerle birlikte düşünüldüğü ölçüde anlamlı olur. Bu ilkeleri şöyle sıralayabiliriz.

1. Yüksek Öğretime Kabulün Genelleştirilmesi

Yaşı, mesleği, ana-babasının mesleği, oturdukları yer ve gelir kaynakları, vb. ne olursa olsun herkesin denk koşullarda yüksek öğretime kabul edilmesinin güvence altına alınması ilkesi benimsenmelidir. Kuşkusuz böyle bir politika izlenmesi, parasal önlemleri de birlikte getirecektir. Ancak kamu kesiminde olduğu denli, özel kesimde de her alan-

da herkes sürekli bir hizmet-içi eğitimden geçirilmekle, mektup, radyo ve televizyonla öğretim yapılmakla, gece üniversiteleri açmakla, üniversitelerde üçüncü yarıyıl programları uygulamakla eldeki öğretim üyesi, bina, laboratuvar, atelye, vb. olanaklardan en etkili bir biçimde yararlanılarak bu malî yük en aza indirilebilir.

2. *Yüksek Öğretimin Tüm Hizmetlerinin Halka Açık Olması*

Başta kütüphaneleri, klinikleri, üretme çiftlikleri, parkları, dil laboratuvarları, konser, tiyatro, açık oturum vb. bütün yüksek öğretim hizmetleri sözcüğün tam anlamıyla halka açık ve parasız olmalıdır. Bugün birbirinden kopmuş izlenimi veren halkla üniversite bütünleşmeli, Türk üniversitesi tümüyle halklaşmalıdır. Üniversiteler bu yolla topluma karşı eğitsel görevlerini daha iyi yapabilirler. Bu nedenle, her üniversitede bir halkla ilişkiler birimi kurulmalıdır. Buna özellikle sınav ve kayıt dönemlerinde çok büyük gereksinme vardır. Bu amaçla öğrenci derneklerinden de yararlanılabilir.

3. *Yüksek Öğretim Faaliyetlerinin Çeşitli Gereksinmelere Göre Düzenlenmesi*

Her tür ve düzeydeki yüksek öğretim dizgesi, giderek sürekli bir öğretime dönüştüğü ölçüde, eğitim hizmetlerinin çeşitlenmesine daha çok gereksinme duyulacaktır. Yalnız kurumların çeşitlendirilmesi ile yetinilemez. Aynı zamanda, yüksek öğretime kabul koşullarının, öğretim programlarının, öğretim sürelerinin vb. yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

4. *Eğitim Hizmetlerine Esneklik Kazandırılması*

Demokratik bir toplumda, hiç kimse eğitsel hizmetlerin kapalı ve katı yönergelerle yönetilmesini kabul edemez. Söz gelişi üniversite, yalnız lise mezunlarına ve Üniversitelerarası giriş sınavında belli bir barajı aşanlara değil, diplomalı diplomasız, köylü-kentli, zengin-fakir herkese açık olmalıdır. 1968 Üniversite Reform yasasının kabul edilmesinden sonra başta "Vincennes Üniversitesi" olmak üzere bazı Fransız Üniversiteleri mesleki deneylerine bakarak lise mezunu olmayanları da kabul etmişlerdir ve "yaşlı öğrencilerin", öğrenimlerinde gençlere oranla daha başarılı oldukları anlaşılmıştır.

5. *Bir Eğitim Kurumundan Ötekine Geçişin Kolaylaştırılması*

Yüksek öğretime kabul herkese açık olsa ve her tür ve düzey eğitimde öğretim programları yeteneğe, gereksinmeye ve bireylerin

istemlerine göre hazırlanmış olsa bile, yine de umulan sonucun alınması mümkün olamaz. Buna paralel olarak, öğrenim süreci içerisinde sene kaybetmeden bir öğretim kurumundan ötekine, bir programdan bir başka programa ya da bir meslekten bir başka mesleğe geçişler kolaylaştırılmalıdır. Örneğin, Hukuk, Siyasal Bilim, İktisat, İşletmecilik vb. alanlarda öğretim veren kurumların programlarında ilk iki yıl temel eğitim verilmeli ve bu yıllarda birinden ötekine sene kaybetmeden geçişler sağlanmalıdır. Aynı yöntem, Tıp-Eczacı-Dişi, Tarım-Veteriner-Orman Edebiyat-İlâhiyat vb. alanlar için de uygulanabilir. Bu konuda, Milli Eğitim Temel Kanunu, "farklı seviyeler... ve kuruluşlar arasında öğrencilere kabiliyetlerine göre, yatay ve dikey geçiş yolları açık tutulur" hükmünü getirmiştir (md. 37). Yani bilim dalları arasındaki eski katı ayrımlar bugün artık geride kalmıştır. Yerini bilimlerarası (interdisciplinarité) bir eğitim düzeni almıştır. Uluslararası bir konferansta Hacettepe Üniversitesi Rektörü, Üniversitesinin yalnız tıp alanında değil, aynı zamanda toplumsal bilimlerde, edebiyatta, fizik, biyoloji ve mühendislik dallarında da bilimlerarası bir eğitim verdiğini ve bu yönüyle de Türk yüksek öğretimine yenilik getirdiğini savlamıştır.¹⁰

6. Yüksek Öğretimin Kamusal Sorumluluğu

Tüm yüksek öğretim kurumlarının bütçelerinin % 95'inden fazlası genel bütçeden, yani vergi yükümlülerince karşılandığına göre, anılan kurumlar bunun sorumluluğunu taşımalıdır. Daha bilinçli olarak halka sunacakları hizmetlerin verimliliğini ölçme yollarını aramalıdırlar.

SONUÇ

Gerçekten bugün girebildikleri fakülte ya da yüksek okullardaki öğrenimlerinden sonraki mesleki yaşamları konusunda öğrencilerin kuşkuuları her zamankinden daha çoktur. Bizce bunun iki temel nedeni vardır: Bazı bilim dallarında görülen öğrenci ve mezun yığılması ve günümüz toplumunun çok hızla değişmesi.

Bu durumda yüksek öğrenimi bitiren her genç, mesleğine uygun bir iş bulabileceğini hiçbir zaman güvence altına alamamakta, dolayısıyla, geleceği konusunda kuşulanmaktadır. Giderek sanayileşen Türk toplumunun gereksinimleri o denli hızlı değişiyor ki, 15-20 yıl sonraki gereksinimlerin neler olabileceğini bugünden kimse kestirememektedir. 1950'lerin günlük gazetelerinde zanaatçı, kamu kuruluşları için hizmetli

¹⁰ OCDE, *Gestion des Etablissements d'Enseignement Supérieur* Paris, 1972, s. 33.

vb. insangücü aranırken bugünlerde, mühendis, doktor, teknisyen, muhasebeci, maliyeci, programcı, araştırmacı vb. istem duyuruları yer almaktadır.

Öyleyse halen yüksek öğrenim görmekte olan öğrenciler, mesleki yaşamlarında en az dört-beş kez meslek ya da görev değiştirmek zorunluluğunu duyacaklardır. Bu da, her birinin en azından dört-beş kez hizmet içi ya da uzmanlık eğitimi görmesini gerektirecektir. Bu durumdan, yüksek öğrenimlerinin daha ilk yıllarında bilinçli olan gençler, halen öğrenmekte oldukları bilgilerin 10 ya da 20 yıl sonra kendilerine yeterli olabileceğine kuşku ile bakmaktadırlar.

Öte yandan 1950'lerde düşünüler yavaş yavaş geliyordu. Bugün birbirini izleyen iki kuşak aralarında çelişkiye düşmekte, hatta aralarında dört-beş yıllık bir fark olan iki öğrenci kuşağı toplumsal sorunlara değişik açılardan bakmaktadırlar.

1967-1968 yıllarında Amerika'dan, Avrupa'ya, Asya'dan Orta Doğu'ya değin hemen hemen bütün ülkelerde patlak veren dünya yüksek öğretim bunalımı günümüz toplumunu büyük ölçüde sarsmıştır. Hatta Fransa'da büyük devlet adamı General De Gaulle ve Türkiye'de matematiksel olarak halkın çoğunluğunu temsil ediyor görünen Süleyman Demirel'i görevlerinden ayrılmaya zorlamıştır.

Son on yılda, Batı Berlin, Fransız, Kanada, vb. Batı üniversitelerinde öğrenciler Üniversite yönetiminde, danışmadan yönetime katılmaya, yönetime katılmadan ortak yönetime, ortak yönetimden kendi kendini yönetime, kendi kendini yönetimden toplu olarak redde, toplu olarak reddeden ilgisizliğe değin, pek çok aşamalar katetmişlerdir.

Daha önce tanımlanan eski Alman Üniversitesinde ya da 1960 öncesi Türk Üniversitesinde olduğunun tam tersine bugün bilim adamları yalnız Üniversite öğretim üyeleri değildir. "Mass Media"ların patlamasıyla her yerde pek çok bilim adamları yetişmiştir. Gerçekte bugün ileri Batı toplumlarında Üniversite her yerdedir ve üniversite "kampusu" yalnız derslerin okutulduğu bir yerden başka bir şey değildir. 12 Mart'a gelindiği günlerde üniversite haklı olarak kazanmış olduğu büyük halk çoğunluğunun saygınlığını yetirmiş, öğretim üyesi can güvenliği içinde dersini veremez duruma gelmişti. Bütün bunlara karşın, 12 Mart hükümetlerinin hemen hiçbirisi, yüksek öğretim bunalımına köklü çözüm yolu aramamış, bazı "polisiye" tedbirlerle yetinmişlerdir. Bugün 12 Mart döneminden de öteye üniversitelerde öğretim ve can güvenliği kalmamıştır.

Sonuç olarak toplam kamu giderlerinin yaklaşık olarak beşte birini harcayan yüksek öğretim konusunda, siyasal iktidarlar araştırma yapma ve alacakları kararlarda ya da hazırlamak istedikleri yasa tasarılarında bundan yararlanma yöntemi izlememişlerdir. Ayrıca Milli Eğitim Temel Kanununda benimsenen ve daha önce de planlarda ön-görülen temel ilkelere uygun olarak Türk eğitimi, özellikle yüksek öğretimi planlamamışlardır. Planlı eğitsel gelişme konusunda 1739 sayılı yasanın getirdiği hüküm şöyledir:

“Milli Eğitimin gelişmesi iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma hedeflerine uygun olarak eğitim-insangücü-istihdam ilişkileri dikkate alınmak suretiyle, sanayileşme ve tarımda modernleşmede gerekli teknolojik gelişmeyi sağlayacak mesleki ve teknik eğitime ağırlık verecek biçimde planlanır ve gerçekleştirilir” (Md. 14).

Öyleyse Türk yükseköğretimi ciddi bir biçimde planlamak için önce ulusal, sonra kurumsal düzeyde bir Yüksek Öğretim Planlama Örgütü (YPÖ) kurulması ve şu temel yetkilerin bu örgüte kesinkes verilmesi zorunludur. Aksi taktirde bugün Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) konusunda olduğu gibi, umulan sonucun alınması olanaksızdır.

1. Tüm üniversite ve yüksek okulların her türlü ödenekleri, YPÖ'nün onayı ile ayrılmalıdır.

2. Yüksek öğretim kurumlarındaki öğretim ve öteki yönetici personel kadrolarının ayrılması, YPÖ'nün yetkisine verilmelidir.

3. Üniversite, Fakülte ve yüksek okul açılması ya da açılmış olanların kapatılması konusunda kesin kararı YPÖ vermelidir. Ayrıca yeni üniversitelere öğretim üyesi yetiştirilmek üzere 1416 sayılı yasa uyarınca yurt dışına doktora öğrenimine gönderilen öğrencilere ilişkin bütün işlemler, özellikle alanların belirlenmesi, burs verilmesi, öğrenimlerinin denetimi ve döndükleri zaman atanacakları görev ve kurumlar YPÖ tarafından yürütülmelidir.

4. Bütün bunları YPÖ'nün bilimsel araştırmalara dayanarak yapması için, sözü edilen örgüte, Türk yükseköğretiminin çeşitli sorunları konusunda araştırma yapmak ya da yaptırmak için yeterince ödenek ve sorumluluk verilmelidir.

Ayrıca kurumlar düzeyinde de planlama örgütlenmelidir. Örneğin her üniversitenin bina, donatım yatırımları, öğrenci ve öğretim üyesi sayıları ve bunlar ölçüt alınarak belirlenecek yönetici personel kadroları ve cari giderlerini planlayacak bir birim kurulmalıdır.

Böylece ulusal düzeyde YPÖ'ünce belirlenen ölçütlere uygun olarak bir yandan ülkemizin nitelikli insangücü gereksinmelerini karşılamak amacıyla yüksek öğretimin dengeli bir biçimde gelişmesi, öte yandan çeşitli yüksek öğretim kurumları, özellikle üniversiteler arasında bugünkü düzende büyük ayrıcalıklar yaratan kaynak ya da ödenek dağılımındaki eşitsizliklerin giderilmesi sağlanabilecektir.

Bugün planlı kalkınma demek, bir ölçüde planlı yükseköğretim demektir.